

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Fıkhî Açıdan Sünnetin Evrensellik ve Tarihsellik Boyutu¹

The Universal and Historic Dimension Of Circumstance In Fiqh Perspective

İsmail YILMAZ^{a*} Recep ASLAN^b

^a Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Gaziantep/TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-1447-0842

^b Prof. Doktor, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Gaziantep/TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-7541-0405

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 6 Ekim 2022

Kabul tarihi: 13 Ekim, 2022

Anahtar Kelimeler:

Sünnet,

Hadis,

Fıkh

ÖZ

Tarihsellik, “bir hükmün belirli bir tarihi, coğrafi ve sosyal ortamda mevcut olması, onun varlığı ve devamının bu şartların varlığı ve devamına bağlı bulunmasıdır.” Sünnette tarihsellik/ yerellik denilince Hz. Peygamber’in söz, davranış ve onaylarına yansıyan, kendi dönemine özgü tarihsel, bölgesel, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik özellikler akla gelir. Sünnet yaşanmış uygulamalar olarak kabul edilir. Bu uygulamalar içinde yer aldıkları toplumun zihinsel, dilsel ve yaşamsal pratiklerini yansıtır. Allah’ın elçisi olarak daha önce benzeri görülmemiş yeni bir toplum inşa etmiş ve yeni değerler ve uygulamalar başlatmıştır. Nihayetinde bunu Miladi VII. yüzyılın başındaki Arap Yarımadası’nın toplumsal zemininde başarmıştır. Bu tespit Hz. Peygamber’in sünnetinin çağımıza ulaşan verileri demek olan hadislerin anlaşılması ve anlamlandırılması, fıkhî açıdan yorumlanması için oldukça mühimdir. Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, Hz. Peygamber’in içinde yer aldığı olayların kaydedildiği hadis koleksiyonundaki bilgilerin VII. yüzyıl Arap toplumunun söylem ve algılarından bağımsız okunması yanlış anlaşılmalara mahal verecektir. Rivayetlerin vermek istedikleri mesaj açısından evrensel bir yönünün olmasının yanı sıra kişilerin özel halleriyle ilgili veya bilgi ve beceri isteyen meselelerle alakalı hadislerin tüm topluma ait bir mesaj içermesi de gerekmez. Sünnette evrensellikten anlaşılan şey ise hadis ve sünnetin beşeriyete ait bir mesaj içermesidir. O iletive tabi olduğunda Hz. Peygamber’in önemsedığı maksadın tahakkuk etmesidir. Günümüzde sünneti çağa taşımak için atılması gereken adımlardan biri de sünnette yerellik ve evrensellik konusunun doğru anlaşılmasıdır. Bu çerçevede bu makalede, fıkhî açıdan sünnetin yerel ve evrensel yönü ele alınacaktır.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: October 6, 2022

Accepted: October 13, 2022

Keywords:

Sunnah,

Hadith,

Fiqh

ABSTRACT

Historicity is “the existence of a provision in a specific historical, geographical and social environment, its existence and continuation dependent on the existence and continuation of these conditions”. When “historicity/locality in the Sunnah” is told historical, regional, social, political, cultural and economic characteristics which are specific to his period are reflected in the words, behaviors and actions of the Prophet should come to mind. Circumcision is considered as implemented practices. These practices reflect the mental, linguistic and vital practices of the society they are in. As the messenger of God, as a prophet, he built an unprecedented new society and introduced new values and practices. Ultimately, this was succeeded on the social ground of the Arabian Peninsula at the turn of the VII th century. This finding is very important to understand and interpret the hadiths, which are the data of the Sunnah of the Prophet which have reached our age, and it is also very important for its interpretation in terms of fiqh. To put it more concretely, the information in the hadith collections in which the events of the Prophet were recorded –although some of them recorded from the mouth of the Prophet- reading it independently of the discourse and perceptions of the VII th century Arab society will lead to misunderstandings. In addition to the fact that the narrations have a universal aspect in terms of the message they want to convey, the hadiths about the special situations of people or the issues that require knowledge and skills do not need to contain a message that belongs to the whole society. What is understood from universality in sunnah is that hadith and sunnah contain a message belonging to humanity. It is the realization of the purpose that the Prophet cares about when he is subject to that message. Today, one of the steps to be taken in order to bring circumcision into the modern age is understanding properly the issue of locality and universality in circumcision correctly.

¹ Bu çalışma, 07-08 Ekim 2022 tarihinde Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi ve İslâmî İlimler Araştırma Vakfı tarafından düzenlenen “İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı IV (Modern Dönem)” isimli uluslararası sempozyumda “Çağdaş Dönemde Evrensellik Ve Tarihsellik Yönüyle Sünneti Anlamanın Fıkhî Açısından Değerlendirilmesi” isimli tebliğin genişletilmiş ve makaleye dönüştürülmüş hâlidir.

EXTENDED ABSTRACT

Historicity is “the existence of a provision in a specific historical, geographical and social environment, its existence and continuation dependent on the existence and continuation of these conditions”. When “historicity/locality in the Sunnah” is told historical, regional, social, political, cultural and economic characteristics which are specific to his period are reflected in the words, behaviors and actions of the Prophet should come to mind. Circumcision is considered as implemented practices. These practices reflect the mental, linguistic and vital practices of the society they are in. As the messenger of God, as a prophet, he built an unprecedented new society and introduced new values and practices. Ultimately, this was succeeded on the social ground of the Arabian Peninsula at the turn of the VII th century. This finding is very important to understand and interpret the hadiths, which are the data of the Sunnah of the Prophet which have reached our age, and it is also very important for its interpretation in terms of fiqh. To put it more concretely, the information in the hadith collections in which the events of the Prophet were recorded –although some of them recorded from the mouth of the Prophet- reading it independently of the discourse and perceptions of the VII th century Arab society will lead to misunderstandings.

In addition to the fact that the narrations have a universal aspect in terms of the message they want to convey, the hadiths about the special situations of people or the issues that require knowledge and skills do not need to contain a message that belongs to the whole society. What is understood from universality in sunnah is that hadith and sunnah contain a message belonging to humanity. It is the realization of the purpose that the Prophet cares about when he is subject to that message. Today, one of the steps to be taken in order to bring circumcision into the modern age is understanding properly the issue of locality and universality in circumcision correctly.

As they are the same in terms of being the main source of the decree, the methodologists use the term "nass" to refer to the texts of the Qur'an and Sunnah. During the Prophet's prophetic invitation, which started in Mecca and continued in Medina, the message and explanations, words and behaviors have a central importance for Muslims in understanding the Qur'an and understanding the religion. However, ignoring the Prophet's human qualifications and the responsibilities he assumed outside of his prophethood, and considering all his words, behaviors, approvals and preferences regarding all areas of life as religious rules would be the cause to misunderstand the sunnah. In this respect, Islamic jurists have made some distinctions about the sunnah, based on the fact that the Prophet had certain privileges due to his human and prophetic qualities.

The Prophet's words, eating, drinking, dressing, walking, etc., which are just due to his human nature and without any religious character, are not within the scope of revelation and do not express a shari'a rule. However, if a Muslim imitates these behaviors as a sign of his love for the Messenger of Allah, he will be rewarded for his intention. The words and behaviors of the Prophet about trade, agriculture, war techniques and disease treatment methods based on the knowledge and experience of the Prophet are also not considered within the scope of the legislative provision. The Prophet himself did not oblige Muslims to comply with these behaviors. The grafting of date palm trees can be given as an example. The behaviors and words of the Prophet as a prophet are within the scope of revelation and constitute the source of the Shari'ah decrees. Mentioning the words and behaviors of the Prophet for the purpose of law, together with the grounds of most of the provisions of the Qur'an and the Sunnah, regarding locality and universality. Observing the interests of the servants in the enactment of the shar'i provisions is an indication that the non-objective provisions can change according to the time, place and environment factor.

It is essential to review and redefine the traditional definitions of circumcision in religious sciences from a new perspective. It is an important point of view in the fiqh method to understand the sunnah as the Prophet's words, actions and approvals expressing the shari'a decree. It is important to categorize hadiths as universal and local in the context of fiqh. Imitation of everything the Prophet did, that he did it as a human being, that he performed it as a custom, complying with the advice and actions in the flow of life should be perceived as an individual choice. The reflection of the love and devotion to the Prophet in their behavior should be met with respect, and people who do not have this sensitivity should not be found as odd. However, to define everything that the Prophet did without any discrimination as sunnah, to see it as religious, and not to understand the sunnah enough mean fitting the universal message of the Qur'an and the Prophet into narrow patterns, and confining it to a limited time period, and not understanding the Maqasid-i Sharia adequately. However, the science of fiqh is not a static discipline. Fiqh is a universal science that produces new solutions according to the requirements of the age without compromising the basic principles determined by the Qur'an and the Sunnah in a life wherever “nass” are limited and events are unlimited. In this context, in this article, the local and universal aspects of sunnah will be discussed in terms of fiqh.

Giriş

Tarihsellik: “Bir hükmün belirli bir tarihi, coğrafi ve sosyal ortamda mevcut olması, onun varlığı ve devamının bu şartların varlığı ve devamına bağlı bulunmasıdır” (Koca, 1998, s.71). Hadiste tarihsellik/ yerellik denilince, “Hz. Peygamber’in söz, davranış ve eylemlerine yansıyan, kendi dönemine özgü tarihsel, bölgesel, sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik özellikler akla gelir.” Sünnet, içinde yer aldıkları toplumun zihinsel, dilsel ve yaşamsal pratiklerini yansıtır. Hz. Peygamber’in sünnetinin günümüze ulaşan verileri demek olan hadis ve rivayetlerin anlaşılması ve anlamlandırılması önemlidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in içinde yer aldığı olayların kaydedildiği hadis koleksiyonundaki bilgiler, her ne kadar bunların bir kısmı Hz. Peygamber’in ağzından kaydedilmiş olsa da VII. yüzyıl Arap toplumunun söylem ve algılarından bağımsız okunamaz (Bedir, 2012, s.131-132). Rivayetlerin vermek istedikleri mesaj açısından evrensel bir yönünün olmasının yanı sıra kişilerin özel halleriyle ilgili veya bilgi ve beceri isteyen meselelerle alakalı hadislerin tüm topluma ait bir mesaj içermesi de gerekmez. Evrensellik: “Hukukî bir norm veya hükmün, herhangi bir tarihî, coğrafi ve sosyal ortamla sınırlı olmaksızın bütün zamanları ve mekânları kapsamaması ve herkesi bağlamasıdır” (Koca, 1998, s.71). Sünnette evrensellikten anlaşılan şey ise hadis ve sünnetin beşeriyete ait bir mesaj içermesidir. O iletiye tabi olduğunda Hz. Peygamber’in önemseydiği maksadın tahakkuk etmesidir (Ünal, 2006, s.95; Bağcı, 2018, s.388).

Kur’an, Hz. Peygamber’in bütün insanlığa gönderildiğini bildirmektedir:

“De ki, ey insanlar! Ben sizin hepinize göklerin ve yerin sahibi olan, kendisinden başka tanrı bulunmayan, yaşatan, öldüren Allah’ın elçisiyim.” (A’râf Suresi 7:158), “Ey Muhammed! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiyâ Suresi 21:107), “Biz seni bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Sebe’ Suresi, 34:28)

Bu ayetlerden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber’in sünnetinin evrenselliği, onun tüm beşeriyete gönderilen bir elçi oluşundan neşet etmektedir. Bu kavramsal çerçeve de göstermektedir ki, sünnet ve hadisin anlaşılmasında evrensel ve tarihsel/ yerel boyut söz konusudur. Bu çalışmada sünneti anlamada evrensel ve tarihsel unsurların önemine dikkat çekilecek ve fıkhî bağlamında hadislerin tarihselliği ve yerelliği ele alınacaktır.

Sünneti Anlamada Evrensel ve Tarihsel Unsurların Önemi

Hadis ve sünneti anlama faaliyetinin yakın tarihsel sürecine baktığımızda, çağdaş âlimler “Fıkhu’l-hadis”² (Aslan, 2020, s.153) ilmine önem vermişlerdir. Muasır âlimlerden Muhammed Gazzâlî (ö. 1416/1996), *es-Sünnetu’n-Nebeviyye beyne Ehli’l-Fıkh ve Ehli’l-Hadis* isimli eserinde hadislerden hareketle hem Hz. Peygamber’in amacını anlamaya yönelik çaba göstermiş; hem de hadislerin yanlış anlaşılmasına yönelik tepkilerini ifade etmiştir (Bk. Gazzâlî, 1992).

Çağdaş âlimlerden Yusuf el-Karadavi (ö. 1443/2022) de hadislerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda *Sünneti Anlamada Yöntem* adlı eserinde, tarihîlik/yerellik ve evrenselliği çağrıştıran birtakım izahlar yaparak hadisi anlamada katkı sağlayacak prensipler ortaya koymuştur. Ona göre hadislerin, söylendiği illet, şart ve maksatlar ışığında anlaşılması gerekmektedir. Bu malumat aynı zamanda sünnetteki çözümlerin hangilerinin anlık, cüzî ve yerel, hangilerinin de daimi, genel ve evrensel olduğunu görmek yönüyle önemlidir (Karadavi,

² Fıkhu’l-hadis, genel olarak hadisleri anlamak, hadislerden hareketle Hz. Peygamber’in gaye ve maksatlarını kavramak ve bunu konu edinen ilim dalıdır.

çev. Erul, 2009, s.245; Tartı, 2020, s. 528). Ona göre Hz. Peygamber'in, hata ve şıbh-i amd (kasıt benzeri) ile insan öldürmede diyeti katilin erkek tarafından yakınlarına (âkile) yüklemesi bu türden bir örnektir. Bazı fakihler Hz. Peygamber'in bu uygulamasının zâhirinden hareketle, âkilenin daima erkek tarafından yakınları olmasına karar vermişlerdir. Fakat onlar, o dönemde kişinin en büyük desteğinin akrabadan geldiğini ve Hz. Peygamber'in bunu dikkate aldığını göz önünde bulundurmamışlardır. Bazı fakihler ve Hanefiler ise Hz. Ömer'in, diyeti divan ehline yüklemiş olmasını nazar-ı itibara alarak, zamana göre kişiye kimler destek oluyorsa onları "âkile" kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Karadavi'ye göre günümüzde akrabasından uzaklarda yaşayan birinin âkile mesuliyetini meslek odaları vb. kuruluşların üstlenmesi sosyolojik yönden daha münasip olacaktır (Karadavi, 2009, s.254-255; Tartı, 2020, s. 528).

Karadavi'nin ifade ettiği, hadisleri anlamada dikkat edilmesi gereken hususlardan bir diğeri, o rivayetlerde mevcut olan değişken araç ile sabit amacın birbirinden ayırt edilmesidir. Sünnet ve gayesini anlamada derinleşen kişi, amaç ve bu amacın da sabit ve devamlı olduğunun bilinmesinin hadisin zahirine muttali olmadan daha önemli olduğunun farkında olur. Araçlar ise çevre, asır, örf vb. etkenlerin değişmesiyle değişir (Karadavi, 2009, s. 254). Konu ile ilgili Hz. Peygamber'in sofrada adabına dair hadisler, bu konuda örnek verilebilir.

Ka'b b. Mâlik (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber'in üç parmağıyla yemek yediğini ve yemeği bitirdiğinde parmaklarını yaladığını gördüm" (Müslim, 2006, "Eşribe", 131, 2:976).

Başka bir rivayette Câbir'den (r.a.) şu hadis nakledilmiştir: Hz. Peygamber, parmakları yalayıp tabağı temizlemeyi emrederek, "Siz, bereketin yemeğinizin neresinde olduğunu bilemezsiniz." buyurdu (Müslim, "Eşribe", 133-137, 2:976-977).

Enes (r.a.): "Hz. Peygamber yemek yediğinde üç parmağını yalardı ve şöyle derdi: "Birinizin lokması yere düştüğünde onu alsın, temizleyip yesin. Onu şeytana bırakmasın." buyurduğunu, (Müslim, "Eşribe", 136, 2:977) rivayet etmiştir.

Yukarıda zikredilen hadisleri sadece lafız açısından değerlendiren bir kimse, hadislerden sadece üç parmakla yenilmesinin, yenildikten sonra parmaklarının yalanmasının, kabın/tabağın yalanıp temizlenmesinin "nebevî bir sünnet" olduğunu anlar. Bunun yanı sıra yemekte kaşık kullanan birisine sünnete muhalif hareket ettiği için nefretle bakar ve karşı çıkar. Ancak bu rivayetler, Hz. Peygamber'in içinde yaşadığı çağdaki örf ve âdeti yansıtmaktadır. Bu yönüyle tarihsel/yereldir. Ancak yerel olarak adlandırılan her hadisin fikhî açıdan mutlaka günümüze yansımaları olacaktır. Rivayetler dikkatle incelendiğinde Hz. Peygamber'in tevazuu, nimetleri, ikramı takdir etmesi, nimetlerin israf edilmesine karşı gösterdiği tavır ve temizlik anlayışının yaşadığımız zaman dilimine hitap ettiği görülecektir. O, tabakta veya yere düşen lokmanın terk edilmesini mecazen şeytana terk edilmesi ve ona yardım edilmesi anlamına geleceğini ifade etmektedir. Aynı zamanda bu durum ahlâkî, psikolojik ve iktisâdî bir eğitimidir. Şayet insanlar rivayetleri bu şekilde anlamış olsalardı günümüzde her gün, hatta her öğün çöplere atılan yemek artıkları manzaraları ile karşı karşıya kalınmayacaktı. Nitekim Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre dünyada israfın ekonomik boyutu bir trilyon Amerikan doları ekonomik değeri olan 1,3 milyar ton gıda israf edilmektedir. Diğer taraftan dünyada 870 milyon insanın yetersiz beslenmekte ve her yıl milyonlarca insan açlıktan hayatını kaybetmektedir (Nazik vd. 2017, s.15). Bu veriler israfın dünya ekonomisi üzerindeki yükünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. İşte rivayetin arka planında yatan neden budur. Bu hadis bu yönüyle anlaşılırsa, sözü edilen rivayetlerin evrensel boyuta sahip olduğu görülecektir (Karadavi, 2009, s. 262-263; Çelik, 2003, s. 384-385).

Yemek adabıyla ilgili rivayetleri değerlendiren Muhammed Gazzâli de bu sünnetin evrensel boyutuna şöyle değinmiştir: "Hz. Peygamber lüksten uzak, sade bir hayat yaşardı.

Bununla beraber o helali haram kılmadı, İslâm'ın genişlik dairesini daraltmadı... Herhangi bir insanın sağ eliyle veya kaşıkla yemesi kendisine bırakılmıştır. Bu işte genişlik vardır. Araplar elleriyle yiyorlardı, bu onların âdetiydi. Müslümanın tabağında az veya çok yemek bırakmaması dinin gereğidir; zira sonradan bu artıkların çöpe atılması hiç de güzel bir davranış olmaz” (Gazzâlî, 1992, s.140-142).

“Sünnetin Yerelliği ve Evrenselliği” başlığıyla ülkemizde ilk çalışma yapan Nevzat Aşık, sünnetteki evrenselliği ilkelere bağlamış ve bunların dışındakilerinin yerel ve mahalli sayılacağını örnekleriyle ifade etmiştir. Aşık'a göre Hz. Peygamber toplumunda tevhid, eşitlik ve adaleti kurmaya çalışmıştır. O, beşeriyeti kötü ahlâk, kin, haset ve intikam duygularından ve sömürülmekten kurtarmaya gayret etmiştir. Aralarında takva üstünlüğüne dayanan bir uhuvvet tesis etmiştir. Evrensel ilkeleri yerleştirirken O, beşer olması hasebiyle zevklerinden, içinde bulunduğu muhit, iklim ve coğrafyadan, gelenekler ve mahalli değerlerden uzaklaşmamıştır (Aşık, 1993, s. 23).

Mehmet Görmez'e göre Hz. Peygamber'in sünnetini kavramada zaman ve mekân boyutunu değerlendirmek için tarihsel yaklaşımdan yararlanılabilir. Tarihsel bağlam sünnet ve hadisin yerel ve evrensel unsurlarını ayırmaya yardımcı olacaktır. Sünnet ve hadisin doğru anlaşılması için, yerel ve evrensel unsurları birbirinden ayırmak bir zorunluluktur (Görmez, 2000, s. 301-302). Örneğin ikinci namazına titiz davranılması ve erken kılınması yönündeki hadisler tarihsel bağlamı nazar-ı itibara alınmadan anlaşılacaktır. Bir hadiste Hz. Peygamber: “Her kim ikinci namazını terk ederse (sair) amelleri boşa gider” buyurmuştur (Görmez, 2000, s. 301-302).

Yine Hz. Peygamber ikinci namazının geç kılınmasına razı olmamış ve güneş batımına yakın kılını görünce de şöyle demiştir: “Bu, oturup güneşi bekleyen ve batışına yakın kalkıp dört defa yeri gagalayan bir münafık namazıdır” (Müslim, “Mesâcid”, 195, 1:281; Ebû Dâvûd, 1999, “Salât”, 5, (No. 413); Tirmizî, ts., “Salât”, 120 (No. 160); Nesâî, “Mevâkit”, 635 (No. 1509); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19:58-59, 490-491; 20:264). Şah Veliyullah Dihlevî (ö. 1176/1762) bu konuyu Medine toplumunun örf, âdet ve alışkanlıklarıyla açıklamıştır. Medine bir tarım toplumu olup insanların en çok ihmal edeceği namaz, ikinci namazıdır. Zira bu vakit esnafın çarşı pazarda günlük rutin işleriyle yoğun bir şekilde meşgul olduğu, çiftçinin tarla ve bahçe işleriyle uğraştığı en uygun vakittir (Dihlevî, 2005, 1:322). O dönemin toplumu, sabahtan öğleye kadar çalışır, öğle vakti uyur/dinlenir ve ikindiden sonra tekrar çalışırlar. Dihlevî'ye göre bu çalışmanın temposu insanların ikinci namazını kılmalarını güçleştirdiği için Hz. Peygamber böyle bir ikazda bulunmuştur (Görmez, 2000, s. 307-308; Tartı, 2020, s. 531). Bu hadislerin günümüze yansımalarını her ne kadar tarım toplumundan sanayi toplumuna bir dönüşüm olsa da aynı sıkıntılara günümüzde de rastlanmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamberin ikinci namazı için yaptığı ikaz evrensellik kapsamında günümüze ışık tutmaktadır.

Hz. Peygamber, insanlığa örnek bir resûl olarak gönderilmişse de, dünyanın belirli bir bölgesinde yaşamıştır. Peygamberlik süreci içinde bu bölgedeki iki şehirden (Mekke, Medine) başka yerlerde uzun süre yaşamamıştır. Getirdiği dinin mesajı evrensel olsa da bunların ilk tecrübesini burada bulunan belirli kişilerle beraber yaşamıştır. Ayrıca getirdiği din kıyamete kadar bâkî kalsa da sonuçta O, tarihin belli bir döneminde, zamanın belli bir diliminde hayatını sürdürmüş, beşeriyeti alakadar eden evrensel prensipleri duyururken, içinde yaşadığı toplumdan kopmamıştır. Hayatını sürdürürken yaşadığı yörenin imkânlarına göre davranmış, konuşurken muhataplarının anlayış ve idrak seviyesini gözetmiş, konuların daha iyi anlaşılması için verdiği örnekleri bulunduğu çevreden seçmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de “*Biz, her elçiyi, yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açıklasın*” (İbrahim Suresi, 14:4) buyrulmuştur. İnsanlığa vereceği mesajı, bir kısmı medenî bir kısmı bedevî olan kimselere arz

etmiştir. Bu nedenle risâletin doğru anlaşılması için, yerel ve evrensel unsurları birbirinden ayırmak gerekir (Görmez, 2000, s. 301-302).

Tarihsel bağlam konusu, başka eserlerde de ele alınmış ve “tabî-fizikî çevre, sosyo-kültürel ve iktisadî çevre, tarihî çevre” şeklinde ifade edilmiştir. Hz. Peygamber’in bazı sözlerinin o zamanki şartlar, fizikî çevre, sosyo kültürel yapı dikkate alındığında anlamlı olabileceği vurgusu bu yaklaşımın en önemli alametlerindendir. Özellikle siyasî, idarî ve askerî sahalardaki toplumsal ve evrensel yapıyı yansıtan rivâyetleri de bu zeminde anlamak icap eder. Aksi takdirde dönemin gereği olan bu durumun yanlış anlaşılması ve genelleştirilmesi olasıdır (Özafşar, 2015, s.341). Tabî ve fizikî çevre faktörünün nazar-ı itibara alınması gerektiği bağlamında verilen örneklerden birisi, Hz. Peygamber’in kullanımını yasakladığı kaplarla ilgili rivâyettir. “O, Abdu’l-Kays kabilesine, dübbâ’, nakîr, hantem ve müzefet adıyla anılan dört çeşit kapta beklemiş nebizi içmelerini yasaklamıştı” (Buhârî, “Zekât”, 1 (No. 1398); Müslim, “Eşribe”, 33, 2:958; Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 7 (No. 3692)). Bu yasağın sebebi adı geçen kaplardaki şıraların aşırı sıcak nedeniyle şaraba dönüşmesi ihtimalinin yüksek olmasıdır. Dolayısıyla tamamen bölgesel sebeplerden kaynaklanmaktadır (Özafşar, 2015, s. 348-349).

Hz. Peygamber dönemindeki iktisadi durum ile ilgili bir örnek ise o dönemdeki alışverişlerde kullanılan ölçü birimleriyle ilgilidir. Hz. Peygamber: “Tartı Mekkelilerin tartısı, ölçü ise Medinelilerin ölçüsüdür” (Ebû Dâvûd, “Buyû”, 8 (No. 3340); Nesâî, “Zekât”, 46 (No. 2311), “Buyû”, 55 (No. 6142)) buyurmuştur.

Hadiste zikredilen ölçü ve tartıyı Mekke ve Medine’ye hasretmekteki maksat, kıyamete kadar Mekke ve Medine’nin ölçülerinin kullanılması anlamına gelmemektedir. Hz. Peygamber’in bu sözüyle kastettiği şey; bu iki yerleşim merkezinin ve özellikle Mekke’nin hem ticaret merkezi olması, hem de ticaret merkezlerinin kavşağında bulunması nedeniyle buradaki ölçülerin daha hassas ve güvenilir olduğunu bildirmektir. Tarihsel olarak söylenen durumun arkasındaki evrensel prensip ise ölçüp tartarken haksızlığın olmaması için en hassas ölçü aletlerinin kullanılmasını tavsiye etmektir. Bugün icat edilen elektronik hassasiyeti olan ölçü aletleri varken, Hz. Peygamber’in bunlara rağmen yine Mekke ve Medine’nin kullandığı o ölçü aletlerini önereceğini hiçbir makul kişinin iddia etmeyeceği aşikârdır (Keleş, 2006, s.118-119; Karadavi, 2009, s. 264-265).

Sünnetteki yerellik ve evrensellik kavramının kimi çevreler tarafından yanlış anlaşıldığı ve bu sebeple rivayetlerin bağlamını dikkate almanın gerekliliği hakkındaki şu ifadeler önemlidir: “ Rivayetler ya tarihsel ortamın şartları dikkate alınmaksızın sadece evrensel planda düşünülüp ‘anlam’ verilmekte ve dolayısıyla şekilciliğe bağlı yorumlar yapılmakta ya da şekil göz ardı edilerek, sözde ‘ruhuna uygun’ denilen bir başka bakışla anlam verilip buna bağlı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bunun neticesinde nebevî sünnet, her iki bakış açısından da deyim yerinde ise ‘tarihe hapsedilerek’ farklı açılımlara zemin teşkil etmesinin önüne geçilmekte ve dinamizminden yeterince faydalanılmamaktadır. Bu da nebevî sünnetin bir tarafa bırakılarak sadece Kur’an’a dayalı bir İslâm anlayışının doğmasına imkân hazırlamaktadır” (Ertürk, 2007, s.27). Ancak tarihte ve günümüzde bazı eğilimler, bu bilgilerin yerelliğini, öznelliğini ve bağlamsallığını dikkate almadan hadisleri okumakta ve bu okumalardan çıkan sonuçları da İslâm olarak algılamaktadır. Selefilik adı verilen bu yaklaşım, ilk Müslüman nesiller anlamına gelen selef kelimesinden türemiştir. Bunlar, Hz. Peygamber’in uygulamalarını olduğu gibi almaktadırlar (İğde, 2015, s.151-181). Ancak Müslümanların çoğu bu anlayışa fazla iltifat göstermemiş, fıkıh yöntemiyle nasların anlamını keşfetmeyi esas almıştır. Ebû Hanife ve benzeri âlimlerin öncülüğünde gelişen bu yaklaşım, ilk İslâm toplumunun hafıza kayıtları olan hadis ve rivayetlerdeki yerel ve öznel unsurları ayıklayarak onları evrensel dinî kurallar şeklinde formüle etmişlerdir (Bedir, 2012, s.134-135).

Fıkıh Bağlamında Hadislerin Tarihselliği ve Yerelliği

İslam hukukunun temel kaynağı Kur'an-ı Kerim ve onun açıklayıcısı sünnettir. Sünnet, kavli, fiilî ve takriri çeşitleriyle Allah'ın kitabının teorik ve uygulamalı açıklamasıdır. Nitekim Kur'an'da *"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları için ve düşünüp anlaşılanları diye sana Kur'an'ı indirdik"* (Nahl Suresi, 16:44) buyrulmuştur. Kur'an'dan sonra sünnetin hüccet olduğu hususunda âlimler arasında ittifak vardır (Hudârî, 2003, s.238; Ebu Zehra, ts., s.102; Şinkîti, 2011, s.92). Sünnetin ikinci kaynak olması daha az önemli olduğu anlamına gelmemektedir. Hükmün temel kaynağı olması bakımından aynı olduklarından usûlcüler Kur'an ve Sünnet metinlerini ifade etmek için *"nass"* terimini kullanmaktadır (Beyzâvî, çev. Koçinkağ, 2018, s.126; Şa'ban, çev. Dönmez, 2018, s.101; Apaydın, 2019, s. 46). Hz. Peygamber'in Mekke'de başlayan ve Medine'de devam eden peygamberlik daveti sırasında tebliğ ve açıklamaları, söz ve davranışları Müslümanlar için Kur'an'ı anlamada, dini kavramada merkezi bir öneme sahiptir. Ancak Hz. Peygamber'in beşer vasfının ve peygamberlik dışında üstlendiği sorumlulukların göz ardı edilip hayatın her alanıyla ilgili söz, davranış, onay ve tercihlerinin hepsinin dini kurallardan saymak sünneti doğru anlamamak olur (Bardakoğlu, 2017, s.172). Bu bakımdan İslam hukukçuları Hz. Peygamber'in hem beşer hem de peygamberlik vasfı yönüyle bazı imtiyazlara sahip olduğu cihetinden hareketle sünnet hakkında bazı ayrımlar yapmışlardır. Hz. Peygamber'in sırf beşer olma özelliğinden kaynaklanan, herhangi dini bir nitelik taşımadan sarf ettiği sözler, yemesi, içmesi, kıyafeti, yürümesi gibi sergilediği davranışlar vahiy kapsamında olmayıp şer'î bir hüküm ifade etmez. Ancak bir Müslüman bu davranışları Allah Resulüne olan sevgisinin göstergesi olarak taklit ederse niyetinden dolayı sevap kazanır. Hz. Peygamber'in bilgi ve tecrübesine dayalı ticaret, ziraat, harp teknikleri, hastalık tedavi yöntemleri ile ilgili söz ve davranışları teşri hüküm kapsamında değerlendirilmez. Hz. Peygamber'in kendisi de Müslümanları bu davranışlara uymakla mükellef tutmamıştır. Hurma ağaçlarının aşılması bu konuya örnek verilebilir. Hz. Peygamber'in peygamberlik sıfatıyla yapmış olduğu davranışlar ve sözleri vahiy kapsamında olup şer'î hükümlere kaynaklık teşkil eder (Ebu Zehra, ts., s.109; Apaydın, 2019, s. 63; Şa'ban, 2018, s.128; Günay, ed. Türkan, 2019, s.185). Dolayısıyla Hz. Peygamber'in her sözü, davranışı veya takriri şer'î hüküm kapsamında olmayıp sadece peygamberlik vasfıyla söylediği sözler, yaptığı davranışlar ve onaylar bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Ayetlerde sebep-i nüzûllerin dikkate alınması gerektiği gibi hadislerde de sebep-i vürûdların dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in o hadisi söylediği ortam, hangi olaya binaen söylediği, muhatabın durumu, muhataba özel mi genele mi hitaben söylendiğinin bilinmesi hadisi anlamada, evrensellik veya yerellik hükmünün verilmesi açısından önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber'e has olan tasarruflar yereldir. Visal orucu, zekât ve sadaka yememesi, soğan, sarımsak ve pırasa gibi kötü kokulu bazı yiyecekleri yememesi gibi hususlar sadece Hz. Peygamber'e has olan tasarruflardır. Dolayısıyla yereldir (Erul, 2007, s. 325-336).

Hz. Peygamber'in sahâbîlerden bazılarına verdiği ruhsatlar da yereldir, evrensel değildir. Örneğin; Hz. Peygamber *"ipek ve altının erkekler için haram, kadınlara ise helal olduğunu belirtmiş ve ipek giymeyin"* (Müslim, "Libas", 4-5, 2:1637-8) buyurmuştur. Ancak kaşınıtı, uyuz, bit gibi bazı arızı durumlardan dolayı Zübeyir b. Avvam ve Abdurrahman b. Avf'a ipek giyme hususunda ruhsat vermiştir. Sehl b. es-Sâidî'nin rivayet ettiğine göre, kadının birisi (Havle bint Hakim veya Havle Ummi Şerik) gelerek Hz. Peygamber'e ben kendimi sana bağışladım dedi, ayağa kalktı uzunca bir süre bekledi. Mecliste bulunan bir adam (Sad b. Ebi Vakkas) *"Ey Allah'ın Rasulü sen nikâhlanmayacaksan onu bana nikâhla"* dedi. Hz. Peygamber'de *"ona mehir olarak verebileceğin bir şey var mı?"* deyince, adam *"Sadece üzerimdeki elbise var"* dedi. Hz. Peygamber: *"Onun karşılığında seni evlendirirsem elbisesiz"*

kalacaksın. Başka bir şey bul” dedi. Adam “Başka bir şeyim yok” dedi. Hz. Peygamber’de “Demirden de olsa bir yüzük bul” dedi. Adam aradı ancak verecek bir şey bulamayınca Hz. Peygamber: “Ezberinde Kur’an’dan herhangi bir şey var mı?” demesi üzerine o kimse “evet, şu şu sureler var” diyerek isimlerini söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Kur’an’daki ezberin karşılığında seni evlendirdim” buyurdu (Buhâri, “Nikah”, 37 (No. 5132); Tirmizî, “Nikâh”, 23 (No. 1114); Ahmed b. Hanbel, 37:498-499).

Yukarıda zikredilen rivayet Sa’d b. Ebî Vakkas’a özel bir hükümdür. Dolayısıyla yereldir. Hadisin evrensel olduğunu dile getirmek gerçekte bağdaşmamaktadır. Hz. Peygamber’in “Dikkat edin ... on dirhemden az mehir olmaz” (Tirmizî, Nikah, 22) hadisi mehrin mütekavvim bir mal olması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak hadisten evliliğin külfetsiz olması gerektiği prensibi çıkarılabilir ki bu prensip evrenseldir.

Peygamberlik vasfı ile bildirdiği ve şahsa özel olmayan, adet ve örf kabilinden telakki edilmeyen söz ve davranışları bütün inananlar için elzemdir. Kur’an-ı Kerim’de “Peygamber size neyi verdiyse onu alın, neyi de size yasakladıysa ondan sakının” (Haşr Suresi, 59:7) buyurmaktadır. Hz. Peygamber: “Allah’ın size emrettiği bütün şeyleri size emrettim, yasakladığı bütün şeyleri de yasakladım, geriye hiçbir şey bırakmadım” (Şafîî, thk. Şakir ts., s.87 (No. 289)) buyurmuştur. Dolayısıyla din hususunda Hz. Peygamber’in açıklamadığı, eksik bıraktığı bir husus yoktur. Kendisine tevdi edilen tebliğ vazifesini eksiksiz yerine getirmiştir.

Hz. Peygamber’in teşrî’i amacıyla yapmış olduğu söz ve davranışların yerellik ve evrensellik hususunda gerek Kur’an gerek sünnette hükümlerinin birçoğunun dayanakları illetleriyle birlikte zikredilmesi, şer’î hükümlerin teşrî’inde kulların maslahatının gözetilmesi, taabbudî olmayan hükümlerin zaman, mekân ve çevre faktörüne göre değişebileceğinin göstergesidir (Devâlîbî, 1995, s.297). Teşrî’de hedeflenen adalet, mükelleflerin sorumlulukların kişilere uygun, maslahatlarıyla mütenasip, örf, çevre ve durumun gözetilmiş olması gerekir (Şimşek, 2011, s.216). İzzeddin b. Abdusselâm’a (ö. 660/1262) göre, “Emir ve yasakların tamamı, dünya ve ahirette kulların yararına yöneliktir. Allah kimsenin ibadetine muhtaç değildir. Emir ve yasaklarını yerine getirmek Allah’a fayda vermeyeceği gibi, isyan etmek te ona zarar vermez” (Abdusselâm, thk, Sa’d, 1991, 2:70). İbn Haldûn (ö. 808/1406): “Dünyanın ve milletlerin durumları, adetleri ve inanışları tekdüze, sabit bir şekilde devam etmez; zamana ve mekanlara göre değişir. Bu değişiklikler şahıslar, zamanlar ve beldelerde meydana geldiği gibi, devletlerde, kıtalarda, asırlarda ve yörelerde de meydana gelir. Bu, Allah’ın, eskiden beri kullarına uyguladığı değişmez kuralıdır” (İbn Haldûn, thk. Dervîş, 2004, 1:137) ifadelerine yer vermektedir. Bu sosyal gerçek, toplumların değişmesiyle, maslahatların değişmesinin gerekliliğini göstermektedir. Bütün hukuk sistemlerinin temeli kamu maslahatına dayandığından, dini hukukî hükümlerin de zamanın değişmesine bağlı olarak değişmesi, sosyal çevrenin durumundan etkilenmesi aklen zorunludur (Mahmesânî, 1946, s.172). Bu bağlamda konu aşağıda verilen örnekler üzerinden değerlendirilebilir.

1. Zekât Mallarındaki Nisab Miktarı

Zekâtındaki nisap miktarını bildiren hadisler konuya ışık tutması açısından önemlidir. Hz. Peygamber zekât nisabını, yaşadığı dönemin iktisadî şartlarına göre, o dönemde geçim kaynağı olarak kabul gören mallardan ve asgarî geçim standardı olarak belirlemiştir (Paçacı, 2015, s.57). Bu konuda Şah Veliyullah, hadiste belirtilen tahıl ve hurmada 5 vesk, 5 deve, 200 dirhem gümüş, 20 miskal olarak belirlenmesi, o dönemde rayiç olan piyasada bulunan mallardan olması, belirlenen nisablar ise en küçük bir ailenin bir yıllık ihtiyacını karşılayabilecek nitelikte olmasındandır (Dihlevî, 2010, 2:110). Dihlevî’nin bu görüşü birçok muasır İslâm hukukçularına da referans olmuştur (Karadavi, 2014, s.140).

Hız. Peygamber tarafından belirlenen bu nisablar (Hadislerdeki nisablar için bkz: Buhârî, “Zekât”, 37; Müslim, “Zekât”, 980; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4; İbn Mâce, “Zekât”, 6) birbirine değer olarak denk olmasa bile yakındır (Sıdkî vd., thk. Abdülaziz 2011, s.74; Erkal, 2006, 1:432). Hanefîlerden Serahsî (ö. 483/1090) *el-Mebsût* adlı eserinde şu ifadeler yer vermektedir: “...Bu, nisab miktarlarında belli bir değerın esas alındığı anlamına gelir. Bu dönemde 1 koyun 5 dirhem, iki yaşındaki dişi 1 deve ise 40 dirhem ile değerlendirilmiştir. 5 devenin zekâtı gerektirmesi 200 dirhemın zekâtı gerektirmesi gibidir” (Serahsî, 1993, 2:159; Kallek, 2015, s.165-168). Bu belirlenen nisablar o dönemde kişinin ve ailesinin geçimi için gereken yeterli miktarı göstermektedir (Paçacı, 2015, s. 61).

İslam hukukunda genel kural ibadet ve takdir edilmiş miktarlar taabbudî olup ictihad kapsamında değildir. Ancak gerek ibadet, gerekse miktarlar içerisinde ictihadlar bulunmaktadır. Örneğin, Hız. Ömer’in zekâtın sarf yerlerinden olan müellefe-i kulub’un payının yürürlüğünü durdurması, Hız. Peygamber döneminde zekât alınmayan atlardan zekât alınması, Hadd-i Şûrb, kamerî ayların belirlenmesi, Hız. Ömer’in teklifi ve sahabenin icmâsiyle müellefe-i kulûba ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle zekâtın pay almalarının kaldırılması, Hız. Peygamber’in belirlediği zekât verilen mallarda ortak illetin nemâ olduğunu tespit eden hukukçular tarafından sonradan ortaya çıkan malların illet birliğinden dolayı zekât kapsamına dâhil edilmesi, faiz hadisinde belirtilen altı sınıf mallara illet birliğinden dolayı başka malların eklenmesi gibi ictihadlar bu kapsamda değerlendirilebilir (Serahsî, 1993, 9:72, 24:30; Kasânî, 1997, 2: 404; Merginânî, 1990, 1:112). Bu bağlamda çağdaş İslâm hukukçularından bazıları nisabın, amacının akılla kavranabileceği dolayısıyla muallel hüküm kapsamında olduğunu düşünmektedirler. Hız. Peygamber’in belirlediği kriterlere bağlı kalmak kaydı ile ictihâdla nisab güncellemesi yapılabilir (Paçacı, 2015, s. 79; Tabakoğlu, 2007, s.19-29; Döndüren, 2007, s. 36). Bu konuda Ahmet Tabakoğlu, nisab miktarı ve geçim endeksleri ile ilgili rakamları zikrettikten sonra, “belirlenen nisab miktarlarının günümüzde zekâtın beklenen sosyal güvenlik işlevini yerine getirmekten uzak olduğunu, dolayısıyla nisabın ve havâic-i asliyyenin güncellenmesi gerektiğini düşünmektedir” (Tabakoğlu, 2007, s.19-29). Hamza Aktan ise “tarım toplumunda belirlenmiş kriterlerin, sanayi toplumunda bir anlam ifade etmediğini, tarım ve sanayi toplumlarının şartlarının çok farklı olduğunu ifade etmektedir. Tarım toplumunda zenginlik ölçüsü olarak kabul edilen miktar bugün sanayi toplumunda sembolik kalmaktadır. O dönemde belirlenen kriterlerin bize referans olabileceğini ve hareket noktası olarak kabul edilebileceği görüşündedir (Aktan, 2007, s. 51). Temel ihtiyaçların günümüz şartlarına göre güncellenmesi mümkün olduğuna göre, Hız. Peygamber’in yaşadığı dönemin iktisadî şartlarına göre belirlediği geçim standardı olan nisabın da güncellenmesi düşünülebilir. Çünkü günümüzde tarım ve dar bölge ticareti geride kalmış, ekonomik değer ve zenginlik anlayışı köklü değişikliğe uğramıştır. İslam ülkeleri arasındaki refah seviyesi ve milli gelir bakımından uçurumlar vardır. Bu durumda zenginlik sınırı, hangi malların ölçüde zekâta tabi olacağı, zekâtın vucubu için aranan şartları geçerli kılmak, Şari’in zekâtla gerçekleştirmek istediği hedefi doğru anlamamaktır (Bardakoğlu, 2017, s. 207).

Nisabın güncellenmesi konusunda iki yol takip edilebilir. Karadavi’nin savunduğu; aynî mal varlıktan koyun nisabının esas alınması suretiyle belirlenen nisab ve Yunus Vehbi Yavuz’un savunduğu; Hız. Peygamber dönemindeki nisab mallarının ortalaması alınmak suretiyle standart bir ölçünün belirlenmesi görüşüdür (Yavuz, 2007, s. 84). Dolayısıyla Karadavi ve Yavuz zekât nisabının zikredildiği hadislerin yerel olduğu ve günümüze güncellenerek yansımaları gerektiği görüşündedir.

Neticede nisab, her ülkenin dini otoritesi tarafından ülkedeki ekonomik şartlara göre Hız. Peygamber’in belirlediği amaç ve ilkelere bağlı kalmak kaydıyla günümüz şartlarına göre üzerinde yeniden düşünülmesi gereken bir konudur. Ülkede bulunan dini otorite tarafından

nisab miktarı fitır sadakası gibi belirlenip her yıl ilan edilebilir. Ancak bunu belirlerken dünya nüfusunun, yarıya yakınının açıklıkla karşı karşıya olduğu ve insanlarda infak etme duygusunun yaşatılmasının gerektiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda az mala sahip olan az, çok mala sahip olan da çok verir ve ekonomik anlamda etkilenmez.

2. Nikâh Akdinde Şahitlik

Şahitlik bütün hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslam hukukunda da ispat vasıtasıdır. Nikâh ve diğer muamelat işlemlerinde ispat vasıtası olarak kullanılan şahitlik hadislerin evrensellik ve yerellik bakımından değerlendirilmesine dair bir örnektir. Hanefî, Şafiî ve Hanbelî mezheplerine göre nikâhın şahitler huzurunda kıyılması, onun sıhhat şartlarından. Malikî mezhebinde ise şahitler nikah esnasında şart olmayıp zifaf öncesinde hazır bulunması veya evliliğin ilan edilmesi yeterlidir (Şafiî, 1993, 5:33-36; Şeybanî, thk. Boynukalın, 2012, 10:210; Kâsânî, 1997, 3:389). Hadis kaynaklarında nikahın ilanı üzerinde hassasiyetle durulur. Bu hususta Hz. Peygamber bir hadislerinde “*Nikâh ancak veli ve iki adaletli şahitle kıyılır. Bunun dışında kıyılan nikâhlar batıldır. Velisi olmayanın velisi yöneticisidir*” buyurmuştur (İbn Hibbân, 1993, 9:386; Dârekutnî, 1966, 3:221). Bu hususta Hanefilerdeki geleneksel yaklaşım, şahitlerin olmadığı bir nikâh akdinin olmayacağıdır. Modern literatürde hâkim olan yaklaşım ise şahitliğin sıhhat şartları içerisinde kabul edilmesidir. Şahitsiz kıyılan nikâhın batıl veya fasit olduğu hususunda farklı mülahazalar mevcuttur. Abdulvehhâb Hallâf (ö. 1956), Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971), Zekiyüddin Şabân, Vehbe Zuhayli gibi muasır âlimler nikahta şahitliği nikahın sıhhat şartlarından kabul etmişler ve şahitsiz kıyılan nikâhın fasit olarak sonuç doğuracağı görüşünü benimsemişlerdir. Kadri Paşa (ö.1888), Cezîrî (ö.1941), Ebû Zehra (ö. 1974), Abdülkerim Zeydan (ö.2014) gibi âlimler ise nikâhta şahitliği sıhhat şartlarından görmekle birlikte ancak şahitsiz kıyılan nikâhın herhangi bir sonuç doğurmayacağı görüşündedirler (Yılmaz, 2016, s. 39-45).

Hz. Peygamber’in yaşadığı dönem sosyal açıdan günümüze kıyasla, nüfus yoğunluğunun az olduğu, herkesin takriben birbirini tanıdığı, yabancıların kolaylıkla fark edildiği, dürüstlük ve ahlaki erdemlerin daha iyi durumda olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla o dönemde şahitlik hem nikâh akitlerinde hem de diğer akitlerde ispat diğer bir ifadeyle tescil fonksiyonunu icra etmekteydi. Şahitliğin ilan fonksiyonunun yanında, taraflar arasında ihtilaf çıkması durumunda sorunların çözümünde üstlendiği fonksiyonu da vardır. Nikâhta şahitliği şart koşan hadislerin günümüze bakan yönüyle, şahitliğin ispat ve tescil etme vasıtası olma ve ihtilaf durumunda sorunların çözümü bakımından yetersiz kalması bir yönüyle hadislerin yerel olarak değerlendirilmesini beraberinde getirir. Bu değerlendirme şahitsiz evlenmeyi mubah görme veya hadislerin tamamen devre dışı bırakılması anlamında olmayıp, şahitlikle birlikte nikah akdi başta olmak üzere akitlerin devlet nezdinde tescil edilmesiyle güçlendirilmesi ve resmi bir hüviyet kazandırılması anlamındadır. Bu durum Şarî’in şahitlikten hedeflediği, ispat ve sorunların çözümü amacına daha uygundur.

3. Devlet Arazilerinin İhyası

Devlet arazisinin ihyası tabiriyle genelde ziraat, yerleşim, üretim gibi bir amaçla hâlihazırda kullanılmayan, şahıs veya kamu malı da (metrûk arazi) olmayan, sahipsiz ve verimsiz, fakat belli bir emek harcanması sonucu yararlanılabilir nitelikteki topraklar kastedilmektedir. Ölü araziye belirlemede toprağın hâlihazırda âtil vaziyette bulunması, kullanılmıyor ve yararlanılmıyor olması birinci, sahipsiz olması ikinci hareket noktasıdır (Aktan, 2000, 22:7). Hz. Peygamber ölü arazilerin ihyası hakkında “*Kim ölü bir araziye ihyâ ederse o arazi onunundur*” buyurarak (Ebû Dâvûd, “Harâc”, 37 (3074); Tirmizî, “Ahkam”, 38) kamu arazilerinin tahsisi konusunda temel bir ilke belirlemiştir. Bu hadis bütün fıkıhçılar tarafından delil kabul edilmekte ve ölü arazilerin mülkiyetini kazandırıcı bir işlem olarak

görülmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in bu davranışı hangi sıfatla yaptığı âlimler arasında ihtilafıdır. Devlet başkanı sıfatıyla yaptığını düşünen Hanefilere göre devlet başkanının izni olmaksızın ölü bir arazinin ihya edilmesi ihya edene mülkiyet hakkı vermez. İmamı Şafî (ö. 204/819) ise Hz. Peygamber'in bu davranışını peygamberlik vasfıyla söylediğini düşünerek hadisi lafzi anlamıyla anlamaktadır. İmamı Şafî'ye göre hadis genel bir kuralı yansıtmaktadır. Ölü bir araziye devlet başkanının izni olmadan ihya etmek mülkiyet sebebidir (Aktan, 2000, 22: s.7; Algül, 2017, s.169-171).

Devlet başkanından izin alarak bir arazinin ihyası hem hadisin evrensel olarak nitelendirilmesi hem de günümüzde suiistimale yol açmaması bakımından önemlidir. İmam Şafî'nin içtihadının kargaşa, hak ihlalleri ve haksız mülkiyet elde etmeye yol açacağından günümüzde uygulanma imkânı yoktur. Dolayısıyla ihyanın devlet başkanının izniyle olması gerektiğini düşünen âlimlerin görüşü dikkate alındığında hadis evrenseldir. Diğer görüş dikkate alındığında ise izinsiz ihya o günün şartlarında geçerli olduğunda hadis yereldir sonucuna varılabilir. Ancak Hz. Peygamber'in söz konusu hadisle, insanların ölü arazilerin ihyasına yönelik bir çaba içine girerek tarım alanlarının genişletilmesini hedeflediği de göz ardı edilmemelidir. Dönemsel şartlar açısından bakıldığında o dönemde var olan devletlerin sınırları günümüzdeki gibi sınırları belli olan bir organ konumunda değildi. Bu durumda insanların tarımsal arazi olarak ihyaya yetişemediği alanlar hiçbir devletin malı olarak görülüyordu. Böyle olunca sahiplenilmesi suretiyle Müslümanlara ait topraklar hem genişlemiş hem de tarım alanları ihya edilerek tarımsal üretime dayalı ihtiyaçların karşılanması sağlanmış olacaktır. Daha sonraki dönemlerde devletlerin artık sınırları belirgin hale gelince devlet sınırları içinde yer alan ama kimsenin kullanmadığı araziler artık kamu otoritesinin alanına girmiş oldu. Bu arazilerde işlem yapabilmek için günümüzde olduğu gibi devletin/kamu otoritesinden izin almak şarttır.

Sonuç

“Sünnetin tamamı evrenseldir” ya da “sünnetin tamamı yerel/tarihseldir” gibi bir kanaatte bulunmak mümkün değildir. Sünnet malzemesinin bütünüyle yerel içerikli olanları bulunabileceği gibi, olgu olarak yerel içerikli olmakla birlikte, evrensel mesaj içerikli olanlarının da bulunabileceğini ifade etmek gerekir. Bu yaklaşımın göz ardı edilmemesi gerektiğine inanıyoruz. Burada önemli olan, sünnetin tarihsel/yerel veya evrensel boyutunun anlaşılmasında, sünnetin içerdiği makâsîd ve vesâil'in tespitidir. Burada anlama sorunu devreye girmektedir. Bu nedenle çağımızda sünneti doğru anlayabilmek için, anlama faaliyetinin tüm unsurlarını dikkate almak icap eder. Yani, bir metnin iç bağlamı ve dış bağlamını da önemsemek gerekir. Bir hadisin başka hadislerle, Hz. Peygamber'in sünnetine ve ona yön veren prensiplerle olan bağlantısı ile (iç bağlam); hadisin dış dünya ile tarih, toplum, zaman, mekân ve olgularla olan bağlantısı (dış bağlam) birlikte incelenmesi gerekir.

Sünnetin dini ilimlerdeki geleneksel tanımların yeni bir bakış açısıyla gözden geçirilmesi ve yeniden tanımlanması elzemdir. Fıkıh usulünde sünnetin Hz. Peygamber'in şer'î hüküm bildiren söz, fiil ve onayları şeklinde anlaşılması önemli bir bakış açıdır. Hadislerin fıkıh bağlamında evrensel ve yerel olarak kategorize edilmesi önemlidir. Hz. Peygamber'in bütün yaptıklarının aynen taklit edilmesi, onun beşer olarak yaptığı, örf ve âdet kabilinden ifa ettiği, hayatın akışı içerisinde yer alan tavsiye ve fiillerine uymak bireysel tercih olarak algılanmalıdır. Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılığın davranışlarına yansıtılması saygı ile karşılanmalı, bu hassasiyeti taşımayan insanlar yadırganmamalıdır. Ancak Hz. Peygamber'in hiçbir ayırım yapmadan bütün yapıp ettiklerinin tamamını sünnet olarak tanımlamak, dini nitelikte görmek, sünneti yeterince anlamamak, Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in evrensel mesajını dar kalıplar içerisine sığdırmak, sınırlı bir zaman dilimine hapsetmek ve Makâsîd-ı Şeria'yı yeterince anlamamak olur. Nasların sınırlı, olayların sınırsız olduğu bir hayatta Kur'an

ve sünnetin belirlediği temel prensiplerden taviz vermeden çağın gereklerine göre yeni çözümler üreten evrensel bir bilim dalı olma fıkın temel özelliklerindedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in hadislerin çıkarılan hükümler yerel olsa dahi o hadislerden istinbat edilen ilkelerin evrensel olduğu göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

- Acar, H. İ. (2011). "Zekâtın Önemi, Temel İhtiyaçlar". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. S.18, s.129-141.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. (1416/1995) *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Aktan, H. (2007). "Nisab, Para ve Gelir Dağılımı". *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*. Bursa: Kurav Yayınları.
- Algül, A. (2017). *İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın İslam Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi*, İstanbul: Çıra Akademi.
- Apaydın, Y. (2019). *İslam Hukuk Usulü*. Ankara: Bilay Yayınları.
- Aslan, R. (2020). *Sünnet ve Sünnetin Günümüze Taşınması*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aşık, N. (1993). "Sünnetin Yerelliği ve Evrenselliği", *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu (14-15 Ekim 1993)*.23-37. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Bağcı, H. M. (2018). *Hadis Tarihi ve Usulü*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2017). *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2. Baskı.
- Bedir, M. (2012) *İslâm'ın Yolu: Sünnet*. İstanbul: İSAM Yayınları, 4. Basım.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. (1400/1980). *el-Câmiu's-Sahîh*. Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye.
- Çelik, A. (2003). "Sünnet'in Evrensel ve Tarihsel Boyutu". *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu 2001*. 373-390. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dârakutnî, Ali b. Ömer Ebu'l Hasan. (1966). *Sünen-i Dârakutnî*. Beyrut: Daru'l Ma'rife.
- Devâlibî, Muhammed Ma'ruf. (1995). *Medhal ilâ İlmi usûli'l-fikh*. Kahire: Daru'ş-Şavvâf li'n-Neşr ve't-Tevzi.
- Dihlevî, Şah Veliyullah. (2005). *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*. thk. es-Seyyid Sabık. Beyrut: Dâru'l-Ciyel.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. (1419/1999). *Sünenü Ebî Dâvûd*. Riyad: Beytu Efkâru'd-Devliyye.
- Ebû Zehra, M. (ts.). *Usulü'l Fikh*. Kahire: Dâru'l Fikri'l-Arabî.
- Erkal, M. (2006). "Zekât" *İlmihal*. Ankara: TDV Yayınları.
- Ertürk, M. (2007). *Hadis Çözümlemeleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Erul, B. (2007). *Sahabenin Sünnet Anlayışı*. Ankara: TDV Yayınları.
- Gazâlî, M. (1992). *Nebevî Sünnet*. çev. Ali Özek. İstanbul: İslâmî Araştırmalar.
- Görmez, M. (2000). *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: TDV Yayınları.
- Günay, H. M. (2019). *Fıkıh Usulü*. ed. Talip Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Hudarî, M. (2003). *Usulü'l Fikh*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed. (2004). *Mukaddimetü İbn Haldûn*. thk. Abdullah Muhammed Dervîş. Dîmeşk: Daru Yü'rab.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed. (1993). *Sahihi İbn Hibbân bi Tertibi İbn Balbân*. thk. Şuayb Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. (ts.). *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İğde, M. (2015). "Selefilîğin Tarihi Arka Planı". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 8/2, 151-181.
- İzzeddin Abdulaziz b. Abdusselâm. (1991). *Kavâidü'l Ahkâm fî Masâlihi'l- Enâm*. thk. Taha Abdurâuf Sa'd. Kahire: Mektebetü'l Külliyyetü'l-Ezheriyye.
- Kâdî Beyzâvî. (2018). *Mütekellim Yöntemi Fıkıh Usûlü (Minhâcü'l- Vusûl İlmi'l-Usûl)*. çev. Mansur Koçinkağ. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Kallek, C. (2015). *Sosyal Servet İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Karadavi, Y. (2009). *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Bünyamin Erul. İstanbul: Nida Yayıncılık.
- Karadavi, Y. (2014). *Fıkhu'z-Zekâti Diraseten Mukaraneten li Ahkamî ve Felsefetih fî Davi'l Kur'ânî ve 's-Sünne*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale.
- Kasânî, Alaüddin Ebû Bekr b. Mes'ud. (1997). *Bedâiu's Sanâi' fî Tertîbi's Şerâi'*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Keleş, A. (2006). *Sünnet Yeni Bir Usûl Denemesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım.
- Koca, F. (1998). "Kur'an-ı Kerim'deki Fıkıh Hükümlerin Evrensellik ve Târihselliğini Tesbit Konusunda Bir Ölçüt Denemesi". *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi* 1/10-12, 71-103.
- Mahmesânî, Subhî Recep. (1946). *Felsefetü't-Teşrî fi'l-İslâm*. Beyrut: Mektebetü'l-Keşşâf.
- Merginânî, Burhaneddin Ebi'l Hasan Ali b. Ebi Bekir b. Abdulcelil. (1990). *el-Hidâye Şerhu Bidâteyü'l- Mübtedi'*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. (1427/2006). *Sahîh-i Müslim*. Riyad: Dâru Tayyibe.
- Nazik, M. H. vd. (2017). *Türkiye İsrâf Raporu. Erişim 09.09.2022 <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/Türkiye-İsrâf-Raporu.pdf>* Ankara.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb. (1421/2001). *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasan Abdülün'im Şelebî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Özafşar, M. E. (2015). Ankara: *Hadisi Yeniden Düşünmek*. Otto Yayınları.
- Paçacı, İ. (2015). *Günümüz Ekonomik Şartlarına Göre Zekâta Tabi Mallar*. Ankara: Ayrıntı Basın Yayın.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. (1993). *el-Mebsût*. Beyrut: Daru'l- Ma'rife.
- Sıdkî, Muhammed Tefvîk-Rıza vd. (2011). *Hivâr Havle: İslâmü Hüve'l Kur'an'ü vahdehü*. thk. Hişâm Abdülaziz. Lübnan: Cedâvil li'n-Neşr ve't-Tibaâ.
- Şaban, Z. (2018). *İslam Hukuk İlminin Esasları*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: TDV Yayınları.
- Şafîî, Muhammed b. İdris. (ts.). *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye..
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. (2012). *el-Asl*. thk. Mehmet Boynukalın. Beyrut.
- Şimşek, M. (2011). *İslam Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*. Ankara: TDV Yayınları.
- Şinkîti, Muhammed Emin. (2011). *Müzekkeretü fî Usuli'l Fıkıh*. Kahire: Dâru'l Hadis.
- Tabakoğlu, A. (2007). "Nisab, Para ve Gelir Dağılımı". *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*. Bursa: Kurav Yayınları, ss. 19-29.
- Tartı, N. (2020). "Hadisleri Anlamada Yerellik/Tarihsellik ve Evrensellik Vurguları". *İslam Geleneğinde ve Modern Dönemde Hadis ve Sünnet*. ed. Bünyamin Erul. 525-552. İstanbul: Kuramer Yayınları.

-
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. (ts.). *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabîyye.
- Ünal, İ. H. (2006) *Hadis*. Ankara: MEB Yayınları, 3. Basım.
- Yavuz, Y. V. (2007). “Hz. Peygamber Dönemi Hayat Standartlarında Belirlenen Klasik Ölçüler Dikkate Alınarak Zekât Nisabının ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değerinin Belirlenmesi”. *Zekât Nisabı ve Fitre Miktarının Çağdaş Parasal Değeri Sempozyumu*. Bursa: Kurav Yayınları.
- Yılmaz, Ö. (2016). *Hanefîlerde Nikâh Akdinin Şekli Bir Şartı Olarak Şahitlik ve Akdin İn'ikadına Etkisi*. Diyanet İlmî Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül, S.3, 31-50.
-